

ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ ПОЛІТИКИ ПРОТЕКЦІОНІЗМУ
ТА ФРИТРЕДЕРСТВА

FEATURES OF THE POLICY OF PROTECTIONISM AND FREE TRADE POLICY

У статті визначено сутність понять «протекціонізм» і «фритредерство». Узагальнено теоретичні та методологічні основи доктрин протекціонізму та фритредерства. Сформульовано практичні рекомендації стосовно створення ефективного механізму управління зовнішньоекономічною політикою держави. Встановлено залежність рівня соціально-економічного розвитку держави від ефективності організації управління національною економікою, її зовнішньоекономічної діяльності в умовах постійних змін і ризиків, відкритості економіки та викликів глобалізації.

Ключові слова: протекціонізм, фритредерство, митна політика, зовнішньоекономічна діяльність.

В статье определена сущность понятий «протекционизм» и «фритредерство». Обобщены теоретические и методологические основы доктрин протекционизма и фритредерства. Сформулированы практические рекомендации по созданию эффективного механизма управления внешнеэкономической политикой государства. Установлена зависимость уровня

социально-экономического развития государства от эффективности организации управления национальной экономикой, ее внешнеэкономической деятельностью в условиях постоянных изменений и рисков, открытости экономики и вызовов глобализации.

Ключевые слова: протекционизм, фритредерство, таможенная политика, внешнеэкономическая деятельность.

The article defines the essence of concepts of "protectionism" and "free trade". Theoretical and methodological foundations of doctrines of protectionism and free trade are generalized. Practical recommendations concerning the creation of an effective mechanism for managing the foreign economic policy of the state are formulated. The dependence of the level of socio-economic development of the state on the effectiveness of the organization of management of the national economy, its foreign economic activity in the conditions of constant changes and risks, the openness of the economy, and the challenges of globalization are established.

Key words: protectionism, free trade, customs policy, foreign economic activity.

УДК 339.5

Харун О.А.

к.е.н., доцент,
доцент кафедри міжнародних
економічних відносин
Хмельницький національний
університет

Рожок Т.В.

магістр
Хмельницький національний
університет

Постановка проблеми. Основою зовнішньоекономічної політики держави є митна політика, яка реалізовується через протекціонізм чи лібералізацію зовнішньої торгівлі (політику вільної торгівлі). Для України, яка перебуває на початковому етапі інтеграції до світової економічної системи та прагне посісти гідне місце в міжнародному поділі праці, проблема вибору зовнішньоторговельного режиму та того набору інструментів, який доцільно використовувати під час державного регулювання зовнішньої торгівлі, є особливо актуальною.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У вітчизняній економічній науці дослідженнями в галузі регулювання міжнародних торговельних відносин займалися такі вчені, як, зокрема, С. Юрій, В. Філатов, С. Тесля, П. Пашко, Б. Ревчун, К. Новікова, А. Стельмащук, Ю. Гарасим, С. Сорокіна, М. Головка. Однак питання визначення особливостей проведення політики протекціонізму та фритредерства в сучасних умовах потребують подальшого дослідження.

Постановка завдання. Метою статті є теоретичне обґрунтування сутності протекціонізму та фритредерства; визначення основних напрямів підвищення ефективності зовнішньоторговельної політики України в умовах поєднання протекціонізму та лібералізації зовнішньоекономічних зв'язків.

Виклад основного матеріалу дослідження. З урахуванням виняткового значення зовнішньої торгівлі для підвищення добробуту населення та розвитку національної економіки, а також загроз

для внутрішньої стабільності, які пов'язані з надмірною економічною залежністю країни від світового ринку, кожна держава прагне проводити власну торговельну політику.

Історично склалися два протилежні типи державної торговельної політики, а саме протекціонізм і фритредерство [1, с. 56–58].

Протекціонізм – це політика захисту національного товаровиробника від іноземних конкурентів. Концепція протекціонізму виникла в епоху первинного накопичення капіталу в країнах Західної Європи та домінувала з кінця XVI ст. до середини XIX ст. Теоретичні основи активної ролі держави, її правителів у здійсненні торгівлі з іншими країнами розроблені меркантилістами, які пов'язували благополуччя держави виключно з активним балансом зовнішньої торгівлі.

Протекціоністська політика може здійснюватись такими шляхами:

- стримування імпорту висококонкурентної іноземної продукції;
- стимулювання експорту вітчизняної продукції.

До основних заходів (інструментів) протекціоністської політики відносять:

- тарифні бар'єри, або митні збори (мита), – податки, які стягуються митницями з товарів (майна та цінностей) під час перетину державних кордонів; імпортне мито збільшує ціну товару, ускладнюючи його реалізацію на внутрішньому ринку; іноді практикують також експортні мита, які більше виконують фіскальну функцію;

– підтримка експорту – це надання експортерам податкових пільг, субсидій, інформаційної допомоги, юридичної допомоги, підготовка кваліфікованих фахівців для зовнішньої торгівлі, допомога в організації виставок за кордоном, дипломатична підтримка вітчизняних компаній тощо;

– нетарифні бар'єри – обмеження чи заборони на імпорт (квоти, ліцензування, технічні та санітарні стандарти якості товарів, добровільні обмеження експорту окремих товарів у певні країни тощо).

Протекціоністська політика в міжнародній торгівлі особливо виявляється в період економічних криз, коли інтереси національного товаровиробника превалюють над інтересами імпортерів. Критики державної політики протекціонізму наголошують на негативних її сторонах, оскільки така доктрина створює перепони на шляху розвитку як національної економіки, так і світової торгівлі загалом [1, с. 115–119].

Політика протекціонізму як різновид державної економічної політики здійснювалася та здійснюється всіма розвинутими країнами світу. Головним аргументом на користь політики протекціонізму як для країн розвинених, так і для країн, що розвиваються, є теза про наявність певних дисфункцій у механізмі внутрішнього національного ринкового регулювання. Як правило, його виправдовують збільшенням виробництва вітчизняних галузей або необхідністю адаптації до нових умов. Кожен ринок (ринок праці, капіталу, товарів тощо) має певні «дефекти», які, з одного боку, послаблюють його конкурентоспроможність до оптимального поділу та розміщення праці, капіталу, до організації ефективного товарообміну, а з іншого боку, загалом перешкоджають ринковому механізму щодо сприяння швидкому розвитку певної галузі економіки.

Доказом ефективності політики протекціонізму може слугувати Навігаційний акт 1651 року в Англії. У своєму дослідженні Д. Менделєєв зазначає: «Поворот на краще як у політичному ладі, тобто у припиненні внутрішніх свар, так і по відношенню до зовнішньої торгівлі і до внутрішньої промисловості розпочинається в Англії явно з половини XVII століття». Навігаційний акт діяв в Англії упродовж двохсот років, а саме до 1850 року, з деякими короткотривалими перервами, поки коли він не був відмінений разом із багатьма іншими протекціоністськими заходами.

Саме Англія стала ініціатором зміни доктрини протекціонізму на доктрину вільної торгівлі, або фритредерства (від англ. “free trade” – «вільна торгівля»), як тільки країна досягла передових позицій у світовій торгівлі [2].

Вільна торгівля (фритредерство) – це відкрита зовнішньоторговельна політика, що передбачає вільний рух товарів і послуг між країнами без торгових бар'єрів.

Отже, фритредерство:

– стимулює конкуренцію, обмежуючи монополізм національних фірм;

– змушує виробників здійснювати нововведення, підвищувати якість продукції, знижувати собівартість та ціни, підвищувати ефективність виробництва;

– є основою розширення пропозиції товарів, забезпечуючи більший вибір товарів для споживачів;

– забезпечує ефективне розміщення ресурсів у світовій економіці [3, с. 119–123].

Недоліки фритредерства можуть виникати через відсутність захисту національної економіки від можливих негативних впливів з боку іноземного капіталу (повинь вітчизняного ринку іноземними товарами, демпінг тощо). Негативними наслідками вільної торгівлі можуть бути:

– загрози для внутрішньої макроекономічної стабільності від циклічних коливань кон'юнктури світового ринку;

– збут низькоякісної та морально застарілої продукції іноземних виробників;

– нав'язування чужих для населення цієї країни споживацьких смаків тощо; суперечливість обох типів зовнішньоторговельної політики стала приводом нескінчених дискусій теоретиків та політиків щодо ефективності вибору одного з них [2].

Початок XIX ст. позначився поступовою відмовою урядової політики від заходів жорсткого протекціонізму та реалізації окремих елементів зовнішньоторговельної політики на принципах фритредерства. Основним рушієм цієї трансформації та провідним суспільним агентом його поширення, на думку М. Туган-Барановського, було дворянство, яке, будучи головним споживачем іноземної продукції, в принципі не могло підтримувати політику протекціонізму, яка спричиняла додаткове податкове навантаження [3, с. 133–138].

У відповідь на запити господарського розвитку та під значним впливом зростання авторитету ідей класичної політичної економії з її фундаментальною ідеєю економічного лібералізму у вітчизняному науковому середовищі активізувались заклики щодо необхідності відмови від постулатів жорсткого протекціонізму та поширення принципів фритредерства. На початку XIX ст. серед різноманітних теоретичних моделей фритредерства у вітчизняній економічній науці значної популярності набули концептуальні підходи Г. Шторха та Л. Якоба, за яких державна економічна політика повинна базуватися на принципах природного порядку та економічної свободи, відповідно, дотримання яких є найбільш важливим для сфери дрібного аграрного виробництва. За Г. Шторхом, держава не повинна підтримувати розвиток зовнішньої торгівлі та промисловості, якщо залишається нереалізованим потенціал її аграрного сектору [4, с. 151].

Якщо стверджувати, що політика вільної торгівлі є кращою для людства загалом, жорстко й не гуманно рекомендувати її відразу, а також запроваджувати її, не розробивши відповідних ефективних перехідних програм допомоги тій меншій частині громадян кожної країни, яка постраждає, а інколи навіть драматично, якщо мита, квоти та інші численні нетарифні обмеження будуть раптово скасовані або хоча б суттєво зменшені [4, с. 155–157].

Якщо знову повернутися до теорії порівняльних переваг Д. Рікардо з його прикладом таких країн, як Британія та Португалія, і двох товарів, а саме вина й тканини, то треба зауважити таке. Виноробні підприємства та текстильні мануфактури в Португалії відразу зазнають збитковості своїх капіталовкладень, як і наймані ними робітники відчувають знеціненість своїх інвестицій у набуття фахових навичок, безперспективність свого ресурсу на відповідних ринках праці. Окрім того, втративши бізнес і роботу, люди мають змінювати місце проживання, зриваючи всю родину з рідних теренів, втрачаючи старих друзів, добрих сусідів тощо. Те, що більшість громадян виграє від вільної торгівлі, буде малою втіхою для тих, хто став її жертвою.

Для усунення цієї проблеми в багатьох розвинутих країнах розроблено спеціальні програми допомоги працівникам, які втратили роботу через зміни усталених зв'язків у рамках системи міжнародної торгівлі. Це програми допомоги щодо прилаштування до нових реалій, що надаються фірмам або безпосередньо працівникам в разі рішень влади щодо подальшої лібералізації міжнародної торгівлі, що призводять до збитковості вітчизняних неконкурентоспроможних фірм та безробіття серед представників найманої праці через різке зростання обсягів імпорту [5].

Для фірм можуть передбачатися технічна допомога для виходу на показники більш економічно ефективного функціонування, фінансова допомога у формі державного кредитування або державних гарантій отримання під невисокі відсотки кредитування з боку приватних кредитно-фінансових установ, у формі податкових канікул різної тривалості. Для найманих працівників існують програми перекваліфікації, подовження термінів компенсаційних виплат по безробіттю та підйомних коштів, необхідних для переїзду до місцевостей розташування нових робочих місць.

Зрозумілим є те, що на вжиття усіх вищезазначених заходів державі потрібні чималі кошти, а особливо в періоди циклічних спадів, криз і кроків з подальшої лібералізації міжнародної торгівлі, коли активізуються протекціоністські настрої. Як правило, чимало держав з різних причин демонструють політико-економічну короткозорість, нехтуючи можливістю акумулювання достатніх

грошових фондів для застосування перерахованих вище програм переходу до політики фритредерства. Ця проблема є актуальною для країн зі слабким експортним потенціалом. Тому з урахуванням беззаперечних економічних вигод вільної торгівлі для споживачів усього світу доцільно створити міжнародні правові, фінансово-економічні та інституційні засади сприяння менш болісному виходу людства на магістральний шлях вільної торгівлі, пом'якшення цього процесу для тих, хто об'єктивно від нього страждає, за допомогою тих, хто від нього виграє [5].

Виключний, безкомпромисний вибір політики фритредерства або протекціонізму у зовнішній торгівлі був характерним для минулих століть. Нині вони взаємопов'язані та тісно переплітаються, хоча чітко простежується провідна роль принципу вільної торгівлі. Більшість сучасних держав проводить гнучку зовнішньоторговельну політику, яка поєднує елементи як протекціонізму, так і фритредерства. Така діяльність характеризується поняттям «лібералізація світової торгівлі».

Для регулювання торговельних відносин між країнами укладають двосторонні та багатосторонні договори й угоди, організовуються митні та інші союзи, міжнародні організації тощо [5].

Серед відомих наукових шкіл прибічниками політики фритредерства були англійські класики А. Сміт та Д. Рікардо. Їх світоглядна позиція щодо цього була нерозривно пов'язана з головним принципом їхнього економічного вчення, а саме економічним лібералізмом (свободою підприємництва та вільної торгівлі). Будучи уже знаним ученим, Д. Рікардо вимагав скасування протекціоністських хлібних законів, свободи торгівлі та преси. Звісно, що для тодішньої Англії, яка найпершою у світі здійснила Промисловий переворот, завдяки якому домінувала на світовому ринку, лібералізація зовнішньої торгівлі мала незаперечні переваги. Але навіть сьогодні справді вільна торгівля, переваги якої проповідували класики, практично для усіх країн незалежно від рівня їх економічного розвитку все ще видається недосяжним ідеалом [2].

Покращення стану зовнішньої торгівлі України потребує комплексних дій з урахуванням усіх особливостей економіки. Зовнішня торгівля пов'язана з виробництвом продукції, зокрема сільським господарством, яке є матеріальною основою її розвитку [4, с. 205–207]. Лише комплексний підхід дасть можливість досягти стабільних темпів розвитку зовнішньої торгівлі країни, як наслідок, покращити її позиції на світовому ринку. До таких дій слід віднести вирішення виробничого комплексу питань, який передбачає насамперед виявлення перспективних галузей національного виробництва, визначення наявних проблем у цих галузях, а потім раціональне збільшення обсягів разом із покращенням якості виробництва товарів та

послуг; удосконалення законодавчої бази, зменшення податкового навантаження та створення сприятливих умов для залучення інвестицій; крім того, зовнішньоторговельна політика країни повинна бути раціональною, гнучкою та враховувати світові тенденції [5; 6].

Висновки з проведеного дослідження. Отже, зовнішньоторговельна політика у сфері зовнішньоторговельних зв'язків існує у двох моделях, які втілюють загальні підходи до міжнародної торгівлі, а саме протекціонізму та фритредерстві (вільна торгівля). У чистому вигляді політика протекціонізму та вільної торгівлі не використовується. Як протекціонізм, так і вільна торгівля мають лише відносне значення: в одній країні за одних умов протекціонізм є необхідним, в іншій і навіть в тій самій, але за змінних умов є вигідною вільна торгівля.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Сундук А. Механізми державного регулювання прояву глобальних процесів та шляхи їх удосконалення. Вісник КНУТД. 2014. № 2. 239 с.
2. Бугаєнко Н. Еволюція підходів до застосування інструментів державної допомоги. URL: http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Tmm/2011_36/11.pdf.
3. Боднарчук Т. Проблематика протекціоністсько-фритредерської полеміки середини XIX – початку XX століття. Сучасні тенденції в економіці та управлінні: новий погляд: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Донецьк, 26–27 квітня 2013 року). Донецьк: ГО «СІЕУ», 2013. 187 с.
4. Андрущенко С. Україна в сучасному геополітичному середовищі: монографія. Київ: Логос, 2015. 286 с.
5. Грабовські А., Гуменюк А., Флейчук М. Модернізаційна парадигма зовнішньоекономічної політики

України. URL: http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/prvs/2011_2/tom2/063.pdf.

6. Державна фіскальна служба України. URL: <http://sfs.gov.ua>.

REFERENCES:

1. Sunduk A. (2014) Mekhanizmy derzhavnogo rehulivuvannia proiavu hlobalnykh protsesiv ta shliakhy yikh udoskonalennia [Mechanisms of state regulation of the manifestation of global processes and ways to improve them] Kyiv: KNUTD (in Ukrainian).
2. Buhaienko N. (2016) Evoliutsiia pidkhodiv do zastosuvannia instrumentiv derzhavnoi dopomohy [Evolution of approaches to the use of state aid instruments] Natsionalna biblioteka Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho [V.I. Vernadsky National Library of Ukraine]. Available at: http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Tmm/2011_36/11.pdf.
3. Bodnarchuk T. (2013) Problematyka protektsionistsko-frytrederskoi polemiky seredyny XIX – pochatku XX stolittia [The Problem of Protectionist and Free trade polemics of the mid-nineteenth and early twentieth centuries] Proceedings of the Mizhnarodna naukovopraktychna konferentsiya (Donetsk, April 26–27, 2013), Donetsk: HO "SIEU", p. 187.
4. Andrushchenko S. (2015) Ukraina v suchasnomu heopolitychnomu seredovyshchi: monohrafiia [Ukraine in the modern geopolitical environment: a monograph] Kyiv: Lohos, p. 286.
5. Hrabovski A. Modernizatsiina paradyhma zovnishnoekonomichnoi polityky Ukrainy [Modernization paradigm of foreign economic policy of Ukraine] Natsionalna biblioteka Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho [V. I. Vernadsky National Library of Ukraine]. Available at: http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/prvs/2011_2/tom2/063.pdf.
6. Derzhavna fiskalna sluzhba Ukrainy [The State Fiscal Service of Ukraine]. Available at: <http://sfs.gov.ua>.

Kharun O.A.

Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Senior Lecturer at Department of International Economic Relations
Khmelnyskiy National University

Rozhok T.V.

Master
Khmelnyskiy National University

FEATURES OF THE POLICY OF PROTECTIONISM AND FREE TRADE POLICY

The purpose of the article is the theoretical substantiation of the essence of protectionism and free trade and determination of the main directions of increasing the efficiency of Ukraine's foreign trade policy in a correlation of protectionism and liberalization of foreign economic relations.

The article defines the essence of concepts of "protectionism" and "free trade". The theoretical and methodological foundations of protectionist and free trade doctrines are generalized, practical recommendations are formulated regarding the creation of an effective mechanism for managing the foreign economic policy of the state.

Considering the exceptional importance of foreign trade for the development of the national economy and the welfare of the population, as well as the threats to internal stability associated with the country's excessive economic dependence on the world market, each state seeks to pursue its own trade policy.

Historically, there are two opposing types of state trade policy: protectionism and free trade.

Protectionism is a policy of protecting a national commodity producer from foreign competitors. The concept of protectionism arose in the era of primary accumulation of capital in Western Europe and dominated the end of the XVI century until the middle of the XIX century.

Free trade is an open foreign trade policy, which provides free movement of goods and services between countries without trade barriers.

Unambiguous, uncompromising choice of the policy of free trade or protectionism in foreign trade was characteristic of the past centuries. Nowadays, these two areas are interconnected and closely intertwined, although the leading role of the principle of free trade is clearly traceable.

Bilateral and multilateral agreements are concluded for the regulation of trade relations between the countries, customs and other unions, international organizations, etc.

Improving the state of Ukraine's foreign trade requires complex action taking into account all the peculiarities of the economy. Foreign trade is entirely related to the production of products, including agriculture, which is the material basis for its development.

Such ways of improving the state of foreign trade should include: the solution of the production complex of issues, which involves, first of all, the identification of promising sectors of national production, the identification of existing problems in these industries.